

Szczurowa. Z dziejów wsi i gminy. Pod redakcją Józefa Hampla, Kraków 1996, Wydawnictwo i Drukarnia „Secesja”, ss. 566 + mapy

Ukazanie się niniejszego opracowania mogłoby stanowić pretekst do wznowienia trwającej od wielu lat dyskusji nad definicją i podstawami metodologicznymi regionalizmu w badaniach historycznych. Mając świadomość relatywności pojęcia „historia regionalna” oraz różnorodności poglądów na ten temat, w tym konkretnym przypadku skłonni jesteśmy twierdzić, że mamy do czynienia z typowym przykładem historii lokalnej, obejmującej zasięgiem badań szereg miejscowości od niedawna tworzących wspólną jednostkę administracyjną, nie odznaczającą się szczególną odrębnością od gmin sąsiednich. W przeszłości miejscowości znajdujące się aktualnie w obrębie gminy Szczurowa należały do różnych struktur administracyjnych. W okresie przedrozbiorowym wchodziły w skład trzech powiatów: pilzneńskiego i szczyrzyckiego w województwie sandomierskim oraz proszowskiego w województwie krakowskim; pod panowaniem austriackim znalazły się w cyrkule bocheńskim, a od 1867 do 1975 roku, z wyjątkiem okresu okupacji hitlerowskiej, w powiecie bocheńskim i brzeskim. Na ową zmienną przynależność do struktur terytorialno-politycznych nakładało się przyporządkowanie własnościowe (dobra królewskie, kościelne, prywatne), jak również częste, zwłaszcza w XX wieku, reorganizacje administracyjne na najniższym szczeblu (gminy jednostkowe, gminy zbiorowe, gromady).

Zróznicowana w czasie przynależność administracyjno-terytorialna i własnościowa miejscowości znajdujących się w obrębie dzisiejszej gminy Szczurowa nie ułatwiała autorom monografii poszukiwań archiwalnych i bibliograficznych. Wśród źródeł rękopiśmiennych różnej proweniencji kwerendą objęte zostały dokumenty znajdujące się w zespołach akt archiwów państwowych w Warszawie (AGAD, AAN), w Krakowie, we Lwowie (Centralny Derżawnyj Istorycznyj Archiw), w oddziałach terenowych archiwów państwowych w Bochni, Brzesku i Tarnowie, a także archiwum gminnym w Szczurowej. Autorzy w szerokim zakresie spenetrowali materiały instytucji kościelnych, będące w posiadaniu Archiwum Kurii Metropolitarnej w Krakowie, Archiwum Kapituły Krakowskiej oraz dokumentację przechowywaną w archiwach parafialnych na terenie gminy Szczurowa. Podstawę materiałową pracy uzupełniają źródła rękopiśmienne, zgromadzone w archiwach instytucji naukowych, społecznych, politycznych i gospodarczych. Na uwagę zasługują wykorzystane w pracy zbiory dokumentów dru-

kowanych, m.in. lustracje dóbr królewskich, księgi uposażeń biskupstwa krakowskiego, inwentarze dóbr szlacheckich, rejestry poborowego i pogłównego, księgi przyjęć do prawa miejskiego Bochni i Krakowa. W szerokim zakresie spożytkowane zostały bardzo licznie wydawane w XIX i XX wieku druki urzędowe, sprawozdania instytucji państwowych, samorządowych i spółdzielczych, różnego rodzaju zestawienia wyników dochodzeń statystycznych, informatory, doniesienia prasowe na łamach dzienników i czasopism oraz literatura pamiętnikarska.

Obfita choć rozproszona baza źródłowa dostarczyła autorom najczęściej informacji o oderwanych faktach jednostkowych, nie pozwalających na prostą rekonstrukcję procesu dziejowego. Do tego niezbędna okazała się wiedza pozaźródłowa i wszechstronne przygotowanie metodologiczne. Wymaganiom tym musiał sprostać zespół autorów mających za sobą znaczne doświadczenie w badaniach regionalistycznych.

Monografię otwiera bogata w treści i ilustrowana licznymi rycinami rozprawa Jana Lacha o przyrodniczych warunkach rozwoju gminy Szczurowa, charakteryzująca jej położenie geograficzne, budowę geologiczną, fizjografię terenu, warunki klimatyczne, stosunki wodne, strukturę gleb i użytkowanie ziemi oraz zmiany w krajobrazie, powstałe na tym terenie wskutek działalności gospodarczej.

Do zagadnień tych nawiązuje artykuł Jerzego Rajmana, koncentrujący się na problematyce osadnictwa i stosunków społeczno-gospodarczych od zarania dziejów do końca XVIII wieku. Autor odtworzył w nim okoliczności i efekty osadnictwa wczesnośredniowiecznego oraz przebieg kolonizacji na prawie niemieckim. Wiele miejsca poświęcił rozwojowi sieci parafialnej i roli kościoła na tym obszarze. Scharakteryzował proces kształtowania się ośrodka miejskiego w Uściu Solnym i wskazał na przyczyny jego upadku. Przedstawił obraz stosunków własnościowych i rozwarstwienia wsi w okresie gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej. Doniosłą wartość poznawczą mają zestawienia kmieci, zagrodników i chałupników w parafii Szczurowa, sporządzone przez Jerzego Rajmana na podstawie inwentarzy majątkowych Kapituły Krakowskiej z XVII i XVIII wieku. Dzięki nim dzisiejsi mieszkańcy Szczurowej, Niedzielisk, Zaborowa, Rolowej, Pojawia, Dołęgi, Kwikowa mogą przekonać się o głębokich korzeniach swych protoplastów, sięgających co najmniej połowy XVII wieku. Odnotowane w owych zestawieniach nazwiska Bartyzelów, Cholewów, Cholewińskich, Dniów, Działków, Giemzów, Gnatków, Gofronów, Lupów, Nitów, Rębaczów należą do naj-

częściej spotykanych na tym terenie i świadczą o długim trwaniu rodów chłopskich oraz głębokim przywiązaniu miejscowej ludności do ojcowizny.

Najobszerniejszy udział autorski w monografii, w postaci trzech odrębnych artykułów, ma jej redaktor naukowy. W dwóch pierwszych rozprawach („W latach niewoli narodowej 1772–1918” i „W czasach Drugiej Rzeczypospolitej”) Józef Hampel rozwinął bardzo bogaty wachlarz zagadnień. Wśród nich najwięcej miejsca poświęcił problematyce społeczno-ekonomicznej, w szczególności w interesujący sposób omówił przemiany w strukturze agrarnej, kształtowanie się samorządu gminnego i wiejskich organizacji gospodarczych. Nie pominął charakterystyki procesów demograficznych, zjawiska emigracji zarobkowej oraz udziału mieszkańców w życiu politycznym. W obu rozprawach (rozdziałach) występuje niemal identyczny układ treści. Wobec tego wydaje się, że lepszą recepcję obfitego materiału faktycznego umożliwiłaby konstrukcja przedmiotowo-chronologiczna, oparta na jednym rozdziale, obejmującym zarówno okres niewoli narodowej, jak i lata Polski międzywojennej. Za takim ujęciem przemawia owa dominacja w obu rozprawach (rozdziałach) charakterystyki przemian społeczno-ekonomicznych, zapoczątkowanych w XIX wieku i kontynuowanych w dwudziestoleciu międzywojennym. Z tego punktu widzenia odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 roku nie stanowiło dla społeczności lokalnych istotnego przełomu. Na tym poziomie widoczna była wyraźnie również ciągłość życia politycznego. Na przełomie XIX i XX wieku w gminie szczurowskiej, podobnie jak w większości gmin wiejskich na terenie Galicji, zaznaczyły się silne wpływy ruchu ludowego i przewagę tę partie chłopskie utrzymały do końca Drugiej Rzeczypospolitej, a nawet dłużej. Dowodu na to, że takie ujęcie konstrukcyjne byłoby możliwe, dostarcza sam autor, omawiając całościowo kształt „nadbudowy” (szkolnictwo, oświata, życie religijne) łącznie od pierwszego rozbioru do wybuchu drugiej wojny światowej.

Z dylematem takim nie musiała borykać się Aleksandra Pietrzyk, autorka rozprawy o latach wojny i okupacji niemieckiej w rejonie Szczurowej. Jej drobiazgowo ustalenia badawcze pozwoliły na przedstawienie pełnego obrazu organizacji aparatu terroru okupacyjnego, eksploatacji ekonomicznej ludności, eksterminacji Polaków, Żydów i Romów. Autorka scharakteryzowała przejawy pomocy społecznej, w której uczestniczyły zarządy gminne, wspierane przez ziemiaństwo i duchowieństwo. Omówiła wszelkie możliwe na wsi formy ruchu oporu z tajnym nauczaniem włącznie oraz czynnej walki zbrojnej. Skoncentrowała uwagę na przygotowaniach i przebiegu akcji „Burza”, podczas której ujawniły się antagonizmy pomiędzy scalonymi

wcześniej Batalionami Chłopskimi i ZWZ-AK. Podłożem owych konfliktów były nie tylko przypadki niesubordynacji uczestników ruchu oporu, ale także różnice ideologiczne w zapatrywaniach na przyszłość Polski.

Po drugiej wojnie światowej pomimo ograniczeń doktrynalnych i biurokratycznych metod zarządzania na obszarze gminy Szczurowa dokonał się ogromny awans cywilizacyjny. Liczne dowody tego postępu, choć niewystarczające, przytoczone zostały w rozprawach Anny Paciorek i Tadeusza Maja. Autorzy posługując się materiałami statystycznymi znakomicie zilustrowali rozwój rolnictwa i przetwórstwa rolniczego, a także wysoki poziom materialny i organizacyjny oświaty i kultury. Niedosyt pozostawia jednak nazbyt powierzchowna charakterystyka wzrostu urządzeń infrastrukturalnych, w szczególności w dziedzinie elektryfikacji, budownictwa drogowego, powiązań komunikacyjnych, budownictwa mieszkaniowego i gospodarczego. W obu rozprawach zabrakło analizy struktury zawodowej i składu społecznego mieszkańców. Wskutek dokonujących się w ostatnim półwieczu przemian cywilizacyjnych gmina nie zatraciła charakteru rolniczego. Jednakże wraz z postępem wzrosła na jej terenie liczebność ludności utrzymującej się z zawodów pozarolniczych, znajdującej zatrudnienie w sferze drobnego przemysłu, rzemiosła, w handlu, usługach, w oświacie i kulturze. Oprócz tego pojawiła się kategoria ludności dwuzawodowej, podejmującej dodatkowe zajęcia zarobkowe poza rolnictwem. Autorzy nie uznali również za stosowne przyrzeć się zmianom w strukturze agrarnej, jakie dokonały się w omawianym przez nich okresie. Być może wychodzili z założenia, że problematyka dotycząca współczesności nie wzbudzi nadmiernego zainteresowania mieszkańców gminy, do których niniejsza monografia jest adresowana. Ten punkt widzenia nie musi jednak odpowiadać przyszłym pokoleniom czytelników.

Pomimo poczynionych uwag ukazanie się monografii gminy Szczurowa należy uznać za znaczące osiągnięcie autorów i redaktora naukowego, wzbogacające naszą wiedzę o przeszłości wsi małopolskiej. Na uwagę zasługuje wysoki poziom edytorski dzieła, wyposażonego w liczne ilustracje, mapy, ryciny i indeks osobowy. Warto podkreślić, że inicjatywa napisania książki wyszła od miejscowego aktywu społecznego, a dzięki jego zaangażowaniu organizacyjnemu i wsparciu finansowemu została pomyślnie sfinalizowana.

JERZY GOŁĘBIEWSKI